Från rotlöshet till kosmopolitism. Ungdomar i den globala staden

Av María Borgström och Katrin Goldstein-Kyaga

Det här kapitlet handlar om hur ungdomar med usprung i andra länder än Sverige eller unga som levt utomlands identifierar sig i en global och alltmer kosmopolitisk stad som Stockholm. Att leva i en mångkulturell miljö kan leda till känslor av rotlöshet, som kan upplevas både negativt och positivt, men som framför allt är något ungdomarna mer eller mindre accepterar. Rotlösheten är krävande, eftersom den innebär att de ständigt måste växla mellan symbolsystem, de måste skaffa sig ny kunskap för att för att kunna behärska nya kodsystem, och de måste reflektera över sin identitet, som ofta ifrågasätts. Detta kräver både en förmåga till kodväxling, en öppenhet mot annorlunda värderingar och en medvetenhet om identiteten. Denna medvetenhet blir en styrka, när de tar ett beslut att själva bestämma över den egna identiteten. På detta sätt skapar sig många ungdomar en kosmopolitiskt formad identitet, som inte på samma sätt som tidigare är knuten till ett visst territorium. Kosmopolitismen kan alltså ses som den positiva aspekten av samma fenomen som uttrycks negativt i begreppet rotlös.

De moderna folkvandringarna och de globala städerna

Under ingen tidigare period i världshistorien har så många människor flyttat över så stora avstånd runt världen som idag. Människor har visserligen sedan urminnes tider rört sig över stora avstånd, men aldrig tidigare har det skett i en sådan omfattning och med en sådan snabbhet som under 1900-talet och 2000-talet. Som Held och McGrew påpekar tar människor med sig sina kulturer, när de migrerar och nya relationer skapas mellan migranterna och ursprungslandet och mellan migranterna och värdbefolkningen. Det ger möjligheter till jämförelser och kontrasteringar mellan kulturer. Med människorna följer också nya idéer, religioner och trosuppfattningar.[1]

En annan aspekt av globaliseringen som påverkat människors identitet är framväxten av globala städer eller s.k. världsstäder. Dessa städer utgör centra

[1] Held m.fl. 2000, s. 285, 296-302.

för världens ekonomi och har en avgörande betydelse för den globala arbetsdelningen. De utgör knutpunkter för kommunikation och karaktäriseras av en hög täthet i trafiken av telefon, fax, telex och Internet. I en tid, när världens hamnar har minskat i betydelse för transporten, kan man lättast urskilja de globala städerna i nätverket av flyglinjer på en flygkarta. Dessa städer blir alltmer integrerade med varandra på bekostnad av det omgivande landet. De mister sin nationella prägel och deras betydelse ligger snarare i deras globala än deras nationella roll. De primära globala städerna är New York, London och Tokyo, medan städer som Paris, Zürich, Bryssel och Stockholm kan räknas som sekundära globala städer.[2]

Dessa städer blir alltmer kosmopolitiska, mångkulturella, multietniska och flerspråkiga. Där knyter människor ofta band med och identifierar sig med människor i andra storstäder, och nationalstaten är inte längre en självklar grund för identifikation. Dessa städer har en speciell yrkesprofil och har en hög andel högutbildade yrkesgrupper inom ekonomi, global information, media, mode, data- och nyhetsindustri, samtidigt som en stor grupp människor är sysselsatta med okvalificerade, dåligt betalda arbeten, ofta med svarta kontrakt för att minska kostnaderna för företagen.

Relativt stor uppmärksamhet har riktats mot koncentrationen av invandrare inom den senare sektorn, och såväl inom svensk invandringsforskning som nationalekonomisk och forskning inom socialt arbete har ansatser gjorts för att kartlägga och analysera diskriminering och såväl mänskliga som ekonomiska kostnader av detta.[3] Denna probleminriktade forskning i kombination med massmedias reportage har bidragit till att skapa en ganska negativ bild av ”invandrarungdomar” som avvikare och offer. De förutsätts bo i segregerade områden, vara utsatta för kulturkrockar, tala dålig svenska och i stor utsträckning avbryta skolan. Det är en bild som tenderar att bli en självuppfyllande profetia och förmodligen bidragit till att öka arbetslösheten bland ungdomar med ”icke-svenskt utseende och namn”. Den problemfyllda bilden har skapats som en följd av de ekonomiska förhållanden, som både forskare och journalister lever under. Det är ingen nyhet att det går bra för invandrarungdomar, och forskningsanslag delas sällan ut om inte ett problem kan identifieras. Det gör det lätt att glömma bort att andelen högskoleutbildade genomsnittligt är högre bland invandrare än bland svenskar,[4] och att de flesta ungdomar av invandrarursprung faktiskt skaffar sig en gymnasieutbildning och många också en eftergymnasial utbildning. Som Similä visar i en studie av andra generationens invandrare i den svenska skolan, finns det inga större skillnader i skolframgång mellan dem vars föräldrar är födda i Sverige och dem vars föräldrar är födda utomlands. Tar man hänsyn till so-

[2] Cohen, 1997, s. 165-169.
[3] Se t.ex. Lange, 1999; Lange & Westin, 1981 och Ekvall, 1997.
[4] Ref. TCO-rapport publicerad den 9.12.03 i samband med Statistiska centralbyråns arbetsmarknadsdag i Stockholm.

cioekonomisk nivå visar det sig också att ungdomar med två utlandsfödda föräldrar oftare än andra går en teoretisk gymnasielinje.[5] Migrationen har för stora grupper inneburit en kraftig höjning av utbildningsnivån och många barn till invandrade föräldrar har betydligt högre utbildning än första generationens invandrare. Liksom begreppet ”begåvningsreserv” myntades om arbetarbarn som fick tillgång till utbildning under mitten av 1900-talet, kan man tala om en liknande begåvningsreserv bland ungdomar av invandrarursprung idag.[6] Cohen påpekar hur medlemmar i globala diasporor ofta är två- eller flerspråkiga och kan urskilja vad som saknas i de samhällen de besöker och bosätter sig i. De har en särskild kunskap och behöver ibland inte ens en formell utbildning, eftersom de snabbt kan urskilja ekonomiska nicher, t.ex. inom textil, kommunikation, detaljhandel, som de kan utveckla.[7] Den mångkulturella kompetensen är alltså en tillgång i det globala rummet och utgör allt oftare en merit vid anställning. Samtidigt motverkas dessa tendenser av en ökande global konkurrens på etnisk, kulturell och nationell grund, där subtila etniska markörer som namn, en lätt accent eller klädstil är en grund för diskriminering och kan vara avgörande för vem som tillsätts på en tjänst där många sökande har de rätta kvalifikationerna.

Metod och undersökningsgrupp

De data som ligger till grund för det här kapitlet har samlats in inom ramen för det pågående projektet *Globalisering och identitet,* som finansierats av Vetenskapsrådet. [8] Projektet genomförs med hjälp av Grounded Theory, vilket är en induktiv eller abduktiv metod vars syfte är att generera teori. Man undviker därför att utgå från tidigare formulerade teorier och använder sig endast av andras teorier mot slutet av undersökningen för att fördjupa den egna teorin, som växer fram. På så sätt kan man utveckla vad Glaser kallar *teoretisk sensitivitet.*[9] Data har analyserats med hjälp av *Atlas,* ett program för analys av kvalitativa data.[10]

Undersökningsmaterialet har hämtats från intervjuer och gruppdiskussioner med ungdomar av invandrarursprung eller som levt utomlands, varav många är relativt välutbildade och präglade av en mångkulturell miljö. En av grupperna bestod av latinamerikanska ungdomar, en av assyrier/syrianer och

[5] Similä, 1994.
[6] För en historisk analys av svensk skola och social mobilitet, se t.ex. Frykman, 1998.
[7] Cohen, 1997, s. 170-172.
[8] Vi är tacksamma för den hjälp som såväl studenter som skolpersonal, särskilt Maud Trad och Guye Westerberg, bidragit med, när det gäller att samla data till projektet, inte minst de ungdomar och föräldrar, som deltagit i diskussioner och låtet sig intervjuas. Vi är också tacksamma för forskningsanslaget från Vetenskapsrådet som möjliggjort projektet.
[9] Glaser, 1978. Se också Goldstein-Kyaga, 2000, för en kort översikt av Grounded Theory. Där finns referenser för vidare läsning om metoden.
[10] För ett exempel på hur detta program kan användes, se t.ex. Liliengren & Werbart, 2005.

fyra grupper av blandat ursprung. Två av diskussionerna fördes på gymnasieskolor; för övrigt anordnades diskussionerna speciellt för projektet på kvällstid, bl.a. av studenter som skrev uppsats inom ramen för projektet.[11] Totalt medverkade drygt 40 ungdomar i diskussionerna, och de omfattade åldrarna 18-27 år. Senare samlades livsberättelser från åtta tregenerationsfamiljer, men här begränsar vi oss till att beskriva diskussionerna.

Till en början diskuterade ungdomar i 20-årsåldern globalisering fritt utifrån vad de läst, vilket speglade den allmänna samhällsdebatten runt globalisering. Eftersom det blev för allmänt bad vi dem också diskutera hur globaliseringen påverkar deras egna liv och identitet. Vi undvek att styra diskussionerna och överlät diskussionerna i stor utsträckning till dem själva. Så småningom utkristalliserade sig vissa teman, t.ex. rotlöshet, kodväxling och betydelsen av informations- och kommunikationsteknik vid skapandet och uppehållandet av relationer över nationella gränser, och vid en uppföljningsdiskussion bad vi dem diskutera dessa teman närmare. Senare fick gymnasieungdomar i två skolor diskutera dessa teman.

Ett tema som mot projektets slut blev allt tydligare och som tycktes innefatta övriga teman var frågan om kontinuitet, dvs. hur människor formar sin identitet i ett sammanhang av relationer med andra som har betydelse för dem, och hur de försöker knyta samman sina liv utfrån livshändelser som ibland innebär avbrott – diskontinuiteter – och motstridiga krav, men samtidigt också innefattar deras familjers och omgivande gruppers erfarenheter. Detta tema var vad som med en Grounded Theory-term kallas för *kärnkategori*. I det här kapitlet begränsar vi oss emellertid till att beskriva två av de teman (koder) som framkom på ett tidigt stadium, nämligen rotlöshet och kodväxling. Alla namn som nämns vid resultatredovisningen är fingerade.

Att många av de intervjuade ungdomar som deltog i diskussionerna är välutbildade i bemärkelsen att alla befann sig på gymnasienivå eller över betyder långt ifrån att de alltid vuxit upp i en välbärgad och skyddad miljö. Det gäller en del, men många har också upplevt stora svårigheter i sina liv. De flesta representerar en generation som fått ansträngа sig för att skaffa sig en utbildning.[12] Ett exempel är Edvard, en av deltagarna i gruppdiskussioner för de äldre ungdomarna. Han kom till Sverige tillsammans med sin familj från Argentina, när han var 19 år. Han kämpade hårt för att lära sig svenska och klara den svenska skolan. När föräldrarna några år senare bestämde sig för att återvända till Argentina, ville han inte följa med. Han fick bo hos sin morbror, så att han kunde avsluta skolan och utbilda sig på dataområdet. Han skaffade sig dessutom en utbildning som bartender. Numera arbetar han på en datafirma.

---

[11] Diskussioner anordnades av kapitelförfattarna samt av Feryan Deniz, Ulrika Fritz och Irma Miranda, och vi är tacksamma över att ha kunnat använda detta material.

[12] Diskussionerna har anordnats inom ramen för projektet *Globalisering och identitet* som finansieras av Vetenskapsrådet.

Ett annat exempel är Violeta, som deltog i en av de diskussioner som hölls i de två gymnasieklasserna. Hon föddes i Ecuador och bodde tre och ett halvt år där. Sedan flyttade hon till Sverige, men efter två år åkte hon tillbaka till Ecuador med sin familj. Hennes far Pedro kom för några år sedan tillbaka till Sverige med Violeta för att söka asyl.

Pedro arbetar nu svart och är hänvisad till att ta de timmar och tider, som andra inte vill ha. Han har inte någon egen bostad utan flyttar runt bland vänner. Det innebär att de enda tillhörigheter Pedro och Violeta har är kläderna de bär på kroppen.

För att stå ut med tillvaron försöker han och dottern sitta i parker och prata med varandra. De deltar också i ecuadorianska organisationer där Violeta kan uppleva en normal tillvaro. Violeta och Pedro äger inte ens en telefon, än mindre en TV-apparat eller en dator. Violeta däremot använder sig av Internet i skolan och har kontakt med en av sina bröder i Ecuador. Ungdomarna i gruppen i skolan använder alla Internet och går in på sajter, där de kan ta kontakt med andra ungdomar av samma etniska bakgrund.

Från territorialisering till deterritorialisering

Diskussionerna inleddes med en ekonomisk och politisk diskussion av globaliseringen för att sedan komma in på vad det på ett mer personligt plan innebär att leva i en mångkulturell miljö i ett globaliserat sammanhang. Ungdomarna inom projektet diskuterade olika typer av identifikation, som kan grupperas enligt en dimension som går från territorialisering och deterritorialisering, dvs. från en identitet som bygger på en anknytning till en viss geografisk plats till olika slags transnationella identiteter. Annorlunda uttryckt rör det sig om identiteter som varierar mellan polerna distinkta, etniska och/eller nationella identiteter och kosmopolitiska, ”rotlösa” identiteter anknutna till en världskultur eller diasporakultur, som inte definieras enligt nationella gränser. Deterritorialiserade identiteter växer inte bara fram bland ungdomar som ingår i en mångkulturell miljö utan dessa slags identiteter påverkas av en allmän teknisk utveckling, där en allt större del av kommunikationen sker via Internet, internationella media m.m.

I de diskussioner ungdomarna förde kan man också urskilja två andra dimensioner, nämligen kulturell homogenitet och heterogenitet. De flesta ungdomar i Sverige växer upp i en kulturellt sett relativt homogen miljö, men det gäller också ungdomar som vuxit upp i andra länder men kommit till Sverige, då deras identitet redan formats. Edvard vars bakgrund vi beskrev ovan har en tydlig argentinsk identitet, trots att han levt nästan tio år i Sverige. När frågan om rotlöshet kommer upp i diskussionen säger han:

> Jag känner inte rotlöshet på grund av att jag är från Argentina. Jag är argentinare, så om jag skulle anpassa mig … Jag skulle inte försöka bli svensk. Då

> skulle jag förlora själv, och det vill jag inte heller. Jag har bott här i nästan tio år, jag har blivit en del av samhället också, jag har nästan lika många svenska kompisar, så jag känner ingen rotlöshet. Jag vet att dom identifierar mig som argentinare. Jag är född där och bott där i nitton år, men jag skulle inte överleva här om jag inte skulle anpassa mig till det svenska samhället. Jag tänker på dom som känner mig, jag spelar inte, jag säger: ”Jag är argentinare”. Vissa gånger frågar någon mig om jag känner mig som svensk, nej jag känner mig som en argentinare.

Även ungdomar som vuxit upp inom olika etniska minoritetsgrupper har ofta präglats av en kulturellt relativt homogen miljö. Detta gör att de får en identitet som upplevs som självklar, därför att de tydligt kan identifiera sig med en viss etnisk, nationell grupp. Det har också vuxit fram områden, som domineras av en etnisk grupp, t.ex. assyrier/syrianer som ofta koncentrerar sig till vissa orter i Sverige, och många känner en territoriell anknytning till den platsen, samtidigt som de direkt relaterar sig till en global diaspora utan omvägen via den svenska staten.

En växande grupp ungdomar har emellertid formats av kulturellt heterogena miljöer, antingen genom att deras föräldrar har olika nationellt och/eller etniskt ursprung och/eller att de präglats av flera kulturella system genom att de vuxit upp i Sverige, men är födda av utländska föräldrar. Det gäller särskilt om de bor i svenskdominerat område eller gått i skola, där de varit jämförelsevis ensamma som invandrare. I det senare fallet upplevs identiteten inte på samma självklara sätt som om de vuxit upp i en homogen icke-svensk miljö.

Rotlöshet

Känslan av rotlöshet, ett tema som återkommer i olika form under diskussionerna, kan uppkomma då människor måste hantera flera symboliska system, en känsla som förstärks av att omgivningen uppfattar detta, att vara delaktig i flera kulturer och samtidigt inte helt delaktig, som något onormalt och avvikande. Det är inte så mycket den faktiska känslan av rotlöshet som är problemet utan snarare omgivningens *föreställningar* om deras utseende, deras namn och överhuvudtaget om att man måste ha rötter i *en* nation, *en* kultur, *ett* språk och *en* religion, samt att dessa tillhörigheter är ömsesidigt uteslutande. Denna föreställning sammanhänger med okunnighet om vad det innebär att ha en multietnisk identitet, men i grunden också med framväxten av den moderna nationalstaten, som bygger på en idé om kulturell homogenitet och en evig anknytning till ett visst nationellt territorium, kort sagt vad Anderson kallar ”den föreställda gemenskapen”.[13]

[13] Anderson, 1992.

Samtidigt som rotlöshet ofta upplevs negativt har den emellertid också positiva aspekter, nämligen en känsla av oberoende, att inte behöva känna sig bunden till den ena eller andra gruppen. Även om ungdomarna inte själva använder uttrycket kosmopolitisk identitet skulle man kunna kalla den positiva aspekten av rotlöshet för kosmopolitism, d.v.s. att inte känna sig knuten till någon särskild nation.[14]

Orsakerna till känslan av rotlöshet är många. Det handlar om att vara ifrågasatt, därför att man skiljer sig från det gängse mönstret. Det kan bero på annorlunda hud- och hårfärg, en annan religion, annorlunda värderingar eller därför att man inte helt behärskar de sociala, kulturella eller språkliga koderna.

Rotlösheten har två sidor. Dels är det en fråga om att inte accepteras av omgivningen, och dels sammanhänger den med en personlig känsla av att inte dela omgivningens erfarenheter, värderingar, tänkesätt och referensramar. Det är ofta också en fråga om brist på kunskaper, t.ex. i språk, om kultur och samhälle, förhållningssätt med mera, en brist som innebär att man är rädd att tappa ansiktet, att inte riktigt ha kontroll. Samuel tar upp diskussionen om detta:

> När det gäller olika bakgrund, i mitt fall då tibetansk, svensk och sen jude också. När jag är i Sverige känner mig inte som svensk, när jag är med tibetaner känner mig inte som dom, och när jag är med israeler känner mig inte heller som dom. Man känner sig inte riktigt hemma.

Laura fortsätter och tar upp hur känslan av delaktighet respektive rotlöshet har att göra med om man accepteras som man är eller inte.

> Jag har också upplevt det så. Mina föräldrar är från Chile, och jag är uppväxt i Sverige. Det är samma sak, jag har inte någon riktig familj här i Sverige. Mina föräldrar umgås med latinamerikaner, och det är dom som har blivit min familj. Så är det svenskar, och det är vänner, som … det har blivit en slags familj, som jag betecknar det i alla fall, och där är det är ok att vara den jag är, det vill säga, man går in och ut i roller och man tänker inte så mycket ... utanför ”familjen” kan man bli då ifrågasatt, och då får man en känsla av rotlöshet.

Vid diskussionen på gymnasiskolorna tar ungdomarna upp många skäl till att man känna rotlöshet, men den viktigaste orsaken som nämns är bristen på kunskap, att man inte behärskar språket och de kulturella koderna. När man väl behärskar koderna känner man sig hemma.

I grunden beror känslan av rotlöshet på omgivningens tendens att definiera människor som representanter för exklusiva nationer, som inte tillåter dubbla eller flerdubbla tillhörigheter. Denna tendens finns inte bara hos

[14] Kosmopolit, från grekiskans *kosmos* värld, världsallt och *polites,* medborgare.

svenskar utan också bland dem som invandrat. Ricardo sammanfattar det i orden:

> Människor tänker fortfarande i nationstermer, och det är det som ger ungdomarna problem. Man definierar människor utifrån att tillhöra ett visst land. Så resonerar några spansktalande ungdomar.

De flesta människor har en självklar tillhörighet i ett land eller i en etnisk grupp, som innebär en rättighet till samhällets resurser. Som medlem i gruppen delar man ett regelsystem, och man får en given plats i systemet, som man själv och andra accepterar som rättvis. Detta innebär att man identifierar sig med gruppen och känner sig delaktig. En enkel fråga om en människas ursprung kan emellertid ifrågasätta denna självklara rätt. Feben, vars föräldrar kommer från Eritrea, tar liksom flera andra, upp detta:

> Det är när man blir ifrågasatt, när dom frågar: Var kommer du ifrån? Så, det blir då, när man känner rotlöshet.

Suheyla, som är född i Sverige, men vars far kommer från Iran, svarar med en något provokativ ton på frågan om varifrån hon kommer, när hon går in i rummet för att delta i diskussionen: ”Från Uppsala!” Uppenbarligen är det inte första gången hon får frågan, och hon tycker inte om den, även om den är naturlig med tanke på att de flesta i rummet har sitt ursprung i olika länder. Samtidigt kan hon inte svara på något annat sätt eftersom hon faktiskt är född i Sverige.

Känslan av att bli ifrågasatt kan bero på reaktioner på utseendet, men ofta också på namnet. Ibland kan ett typiskt svenskt namn i kombination med ett utseende som inte uppfattas som svenskt ge upphov reaktioner, som innebär ett ifrågasättande. Feben berättar om en vän som är mulatt:

> Nä, jag tänkte bara, jag har en vän, som är halvsvensk. Han är mörk, han är mulatt, och han har helt svenska namn. Karl Bosse Svensson, typ, han heter inte det. Och när han söker jobb, och pratar, och innan han kommer ut och pratar och pratar och pratar och åker ut och träffar dom första gången, reagerar dom, för han ser ju inte alls ut som dom har tänkt sig. Han är ju lite mörk. Och när han presenterar sig … Ja, heeeejjjj …(lite dröjande, sökande ton). Jag undrar, … det första när folk möter en, … hur känner du dig när folk … men när dom hör ditt efternamn, då kanske dom inte har bildat sig en uppfattning, men när dom ser dig …

Hon vänder sig till Samuel och frågar om han har ett svenskt eller utländskt namn. Han säger sitt namn. Feben frågar:

> Vad sa du?

> Samuel: Den där komplikationen blir ju alltså… jag måste alltid bokstavera mitt efternamn, och nu börjar det bli så att innan den här frågan kommer: "Ursäkta hur sa du?", så börjar man bokstavera.
>
> Feben (skratt): Det var som mig då, "Vad sa du?"
>
> Samuel: Ja, lite sådär (skratt). För att slippa det så kör man det, att man börjar bokstavera med en gång. … y .. som i yxa, och det är klart, att det kanske förstärker lite den här … liksom …lite utanförkänslan, men i alla fall, känslan att man inte riktigt är till hundra procent som alla andra.

Det ofta omedvetna ifrågasättandet har att göra med omgivningens förutfattade meningar, en tendens att kategorisera. Ibland kan det röra sig om ren rasism, dvs. en ideologi om rasers eller folkslags medfödda över- eller underordning, men oftast beror det helt enkelt om okunnighet och generaliseringar. I diskussionen bland ungdomarna av assyriskt/syrianskt utsprung kommer diskussionen in på hedersmord.[15] Ninveh tar upp det:

> Ja, kategorisering, t.ex. det här med hedersmord. Hedersmord är ett begrepp som inte existerar alls för mig, varken i min familj eller i släkten. När en svensk journalist kommer och ska snacka om hedersmord, ja, då ska hon tvinga mig ta till mig det, hur ska jag …? Att snacka om hedersmord är lika nytt för mig som för svenskar, det är sådär orättvist. Det är mycket nytt vi ska diskutera för att svenskar har en viss bild av oss, i det svenska samhället och svenska massmedia speciellt. Det är liksom inget som vi hade diskuterat annars.

Känslan av rotlöshet kan också sammanhänga med insikten om att man inte delar de värderingar som är gängse i en viss grupp, som man tror sig vara delaktig i. Många ungdomar av invandrarursprung måste hantera det faktum att de inte kan ta till sig värderingarna i ursprungslandet, samtidigt som de pga. av sitt utseende och av andra skäl ständigt påminns om att de inte heller accepteras som en självklar del av det svenska samhället. Laura identifierade sig tidigare som chilenska, eftersom det var vad föräldrarna ville. Den identifikationen stärktes av att hon inte kände sig accepterad av det svenska samhället som hon var. Många ungdomar reser till ursprungslandet eller till andra länder som en del av identitetsarbetet. Det gjorde också Laura och under en resa till Chile upplevde hon en chock, när upptäckte att hon hade internaliserat många av de svenska värderingarna, och att hon inte tänkte som sina släktingar.

> När man kommer in i puberteten undrar man: Men vad är jag egentligen? Och då åkte jag till Chile för andra gången i mitt liv. Det var hemskt. Jag upptäckte verkligen att jag inte hörde dit alls, det var två dagar då jag ville hem, för att jag hade inga vänner. Det tog några månader för mig att inse, när

[15] Diskussionen beskrivs mer utförligt i kapitlet ”Att överleva i diasporan”.

> jag var där i en krets av ungdomar som inte hade samma syn på livet, på familj på vad jag ska göra sen och värderingar. Det gjorde, att man kände sig som en främling. Det var hårt, och det var då jag kände rotlösheten. Och därför att jag har hela min familj i Chile, trodde jag att detta var det som formade min identitet. När jag åkte dit upptäckte jag att det inte var så alls. Jag upptäckte att jag var helt olik mina släktingar.

Lauras resa och upptäckten att hon inte kunde identifiera sig med den grupp som hon tidigare trott sig vara en självklar del av är mycket vanlig bland människor i samma situation som Laura. Den mer eller mindre starka känsla av rotlöshet som kan uppkomma hanterar man på olika sätt, men gemensamt tycks vara att den sätter igång en process, som oftast leder till självinsikt om vem man är och ett beslut om vem man vill vara.

Rotlöshet inte alltid negativ

Känslan av rotlöshet har delvis att göra med bristen på en territoriell förankring, men vad ungdomarna också talar om är rotlöshet som en frånvaro av tillhörighet i en grupp och en känsla av att inte vara rotad i sin identitet. Det rör sig om en svårighet att ta kontroll över den egna identiteten, och många talar om behovet av att hitta en balans. En av diskussionsledarna, som själv är assyrier/syrian tar upp frågan om att känna sig som svensk eller assyrier/syrian.

> Ilona: Om jag känner mig som assyrier/syrianer eller svensk?
>
> Nahir: Vi är en blandning.
>
> Ilona: Det ska vara lite balans. (Alla skrattar.)

Senare kommer diskussionen in på tillhörigheten både i västerländsk och österländsk civilisation, och att vara svensk eller icke-svensk, och Ilona återknyter till frågan om balans.

> Man måste nog hitta en balans. Det är svårt att säga om man är västerlänning eller österlänning eller om man är svartskalle eller svensk. Det är en väldigt fin balansgång.

Identitetsarbetet handlar både om att lära sig behärska de symboliska system man ingår i, insikten om sin egen plats mellan olika kulturella system, men ofta också om ett beslut att själv ta kontrollen över sin identitet och våga framhäva aspekter av sin kultur. Det ger en styrka. Många ungdomar tar upp betydelsen av styrkan hos den egna kulturen men också den styrka man utvecklar genom att få insikt om vem man är, dvs. vem man väljer att vara i

relation till de olika kulturer man ingår i. För assyrierna/syrianernas del finns det en historisk tradition av att som kristen minoritet försöka uppehålla sin kultur i en muslimsk omgivning, vilket enligt ungdomarna stärkt kulturen. En stark kultur och identitet motverkar känslor av rotlöshet som lätt kan uppkomma i den situation de lever inom.

> Nahir: Det är klart man måste ha stark kultur för att kunna nå ut; är man inte stark så når man inte ut.
>
> Ninveh: Är man stark känner man inte rotlöshet.

Denna styrka utvecklas när man kommer till insikt om att det finns bra aspekter i båda eller alla de kulturer man ingår i. Detta underlättas om omgivningen är positiv. Ninveh och Ilona tar upp de positiva erfarenheter de har av svenska universitetsstuderandes intresse för deras kultur till skillnad mot negativa erfarenheter de har från gymnasiet.

> Ilona: Grejen är att mina svenska kompisar är minst lika intresserade av min kultur som jag av deras, alltså dom är sådär … i somras var jag bjuden på bröllop i Skåne. Vi var sex personer som åkte. Det var jättemycket svenskt; det var jättemycket etikett. Jag satt där liksom, herregud vad är det här? Dom e sådär, när ska du gifta dig, vi vill komma på ditt bröllop. Och dom är helt beredda - dom ska lära sig folkdanser och dom ska lära sig lililі och allt.

Om man har en stark identitet kan rotlösheten vara positiv som Samuel påpekar:

> När man är rotlös känns det som negativt laddat. Det känns så där som om man är fri från traditioner, och man känner sig inte som svensk, och man har en möjlighet att uttrycka sig som något annan än som svensk. Det kan vara något positivt också, men samtidigt kan man se att man behöver ha en stark identitet att vila på, så att man kan våga liksom. Man måste vara trygg i sig själv; då behöver det inte vara en balansgång. När jag var femton, sexton år så var det balansgång väldigt mycket - fortfarande kan jag känna att det är balansgång. Men idag är jag 27 år, och jag är trygg i mig själv.

Många upplever en känsla av rotlöshet under puberteten, därför att de söker en viss tillhörighet. Så småningom accepterar de flesta sina olika tillhörigheter även om detta sker på en skala från en icke-svensk nationell, territoriell identitet till olika typer av deteritorialiserade identiteter inklusive en vägran att överhuvudtaget identifiera sig etniskt. Den mångkulturella tillhörigheten upplevs som något som vare sig är positivt eller negativt, utan snarare som ett faktum som de måste acceptera. Feben uppfattar inte längre bristen på full tillhörighet som negativ:

> Jag tror inte alls att det är negativt. Jag har alltid känt det helt som ”jag är inte svensk och jag inte är helt eritreansk”, men vad faan, jag tillhör ingenting, men nu … ja, ja, jag får väl stå ut. Det är bra som det är.

Det positiva med rotlösheten är, som många säger, att de är oberoende i den bemärkelsen att de själva kan välja vad de vill tillhöra. Eftersom de kan gå in och ut i olika kulturer behöver de inte känna att de kvävs. Möjligheten att lämna en kultur upplevs som en frihet. Samuel ger uttryck för detta:

> Man blir på nåt sätt mer oberoende, man är inte knuten … jag behöver inte vara svensk, liksom, … mitt utländska utseende visar att jag inte är svensk. Jag kommer inte undan den jag är.

Homogen och heterogen identitet

Att ha invandrarursprung behöver inte innebära svårigheter att forma en stabil identitet. Edvard, som vi nämnde i inledningen har en svensk farfar, som bott i Argentina mellan 19 och 60 års ålder. Efter det flyttade farfadern till Sverige. Edvard har också farmor, farbror och kusiner i Sverige. Själv kom han till Sverige med sin familj. Han ser det som självklart att han är argentinare, eftersom han har vuxit upp i Argentina och formats av en relativt homogen argentinsk miljö. För honom var det inte så mycket en fråga om att skapa sig en svensk identitet utan snarare att anpassa sig socialt i Sverige. Han hade inte en tanke på att överge sin argentinska identitet. Samtidigt som han har en naturlig anknytning till Sverige har han ett utseende så att han skulle kunna vara svensk. Dessutom har han ett svenskt namn från födelsen.

På samma självklara sätt som Edvard identifierar sig som argentinare identifierar sig Ricardo som chilenare. Han har levt åtta år i Chile. Diskussionen är politisk och handlar bl. a. om att strejka. Ricardo identifierar sig med en filosofi, ett beteende och värderingar, som han uppfattar som chilenska i motsats till svenska:

> Jag ser inte något negativt att vara immigrant i detta land (Sverige), jag är chilensk ... Min etniska och filosofiska tillhörighet är chilensk. Till exempel svensken brukar vara mer passiv och chilenare mer aktiva, svenskarna föredrar att inte strejka i vanliga fall. Vårt sätt att agera i praktiken är annorlunda … Jag vågar säga saker som jag känner…

Även Pedro definierar sig som chilenare, som bor i Sverige. När någon frågar: Är du chilenare eller svensk, svarar han: Jag är chilenare! ”Yo soy chileno!”

Bland många ungdomar av assyriskt/syrianskt ursprung finns en liknande självklarhet i att känna sig som ”assyrier i Sverige” eller ”syrianer i Sveri-

ge". Jämfört med dem som kom tidigare, och som fick kämpa för att få en plats i samhället, har deras uppväxt liksom Edvards på sätt och vis också varit homogen, kulturellt sett, eftersom de har formats av en miljö i ett område i Sverige, där huvudsakligen en etnisk grupp eller några få grupper dominerat. I den assyriska/syrianska diskussionsgruppen tar de äldre upp hur mycket svårare de hade att hävda sig som en etnisk minoritet än sina yngre kamrater och hur det påverkade deras identitet. De beredde vägen för dem som växte upp senare. När de yngre, som t.ex. Leyla, konfronterades med majoritetssamhället var kunskapen om assyrier/syrianer större, och deras identitet hade redan formats i en jämförelsevis kulturellt homogen miljö:

> Ilona: Vi som växte upp för tio år sen hade större problem. Det var inte lagt såhär och såhär ska det vara. För er tror jag att det är mycket…
>
> Leyla: För mig kom det där mycket tidigare tror jag.
>
> Ilona: Nej men vi har gjort jobbet åt er.
>
> Leyla: Nej, men liksom att man funderar på var man kommer ifrån och börjar forma sig som person, som människa. Det var inte när jag började på universitet, för dom visste redan så mycket om syrianer och så mycket om vår kultur.
>
> Ninveh: Vi hade det mycket tuffare.
>
> Leyla: Ja, precis. Det var inte så revolutionerande för min del. I och för sig så var det grupperingar på gymnasiet, det var svenskar, syrianer och iranier. Men på universitet var det en från Sri Lanka, en kurd, en från Thailand, massor med olika. Vi kunde sitta och käka lunch tillsammans, det var liksom man förstod varandra på ett sätt, men det kändes ändå annorlunda än vad man var van vid tidigare för då hade man bara umgåtts med sina egna, och så kommer man till ett ställe som är blandat, visst lär man sig mycket så också.

Ungdomarna diskuterar identitet på olika nivåer, bl.a. på civilisationsnivå. De som är av assyriskt/syrianskt ursprung nämner både den västerländska och österländska traditionens betydelse för den assyriska/syrianska identiteten. Å ena sidan innebär kristendomen en anknytning till den västerländska civilisationen, samtidigt som den kristendom de tillämpar i grunden är österländsk. Å andra sidan var man, då man levde i Mellanöstern, präglad av den muslimska traditionen i det dagliga livet.[16]

Ungdomar av sydamerikanskt ursprung tar upp den västerländska traditionen och hur den relaterar sig till kultur och språk som ett viktigt element för känslan av tillhörighet. Detta talar bl.a. Edvard om:

[16] Se vidare kapitlet om assyriska/syrianska ungdomar.

> Visst finns det skillnader mellan länder, men vi i västvärlden är ganska lika, vi har samma alfabet, vi talar svenska, engelska. Många tror att det är stora skillnader, men det är inte så. Kanske det är fler skillnader bland dom som inte har bott utomlands, som bara har bott här i Sverige eller bara i Argentina.

För ungdomar som levt närmare majoritetssamhället och/eller med föräldrar av olika nationellt/etniskt ursprung är det inte lika självklart vem de är, etniskt sett. De måste tidigare utveckla strategier att handskas med sin mångkulturella tillhörighet, och har ofta inte hjälp av andra i samma situation, om de inte tillhör en stor invandrargrupp.

Många ungdomar utvecklar en kosmopolitisk identitet, vilket inte bara sammanhänger med att de har flerkulturell tillhörighet utan också med storstadsmiljön, som i sig innebär att de exponeras för en mängd olika influenser. I en intervju kommenterar Edvard den tidigare diskussionen, bl.a. frågan om rotlöshet som Samuel tagit upp, och påpekar att det inte bara är fråga om en skillnad mellan civilisationer utan också mellan storstad och landsbygd. Storstäder som Buenos Aires är ganska lika och är dessutom mångkulturella.

> Jag kommer från en stor stad; jag är van och se folk från alla andra länder. Hemma hos mig det har alltid varit svenskar som kommit på besök … från andra länder också. Kanske om jag skulle komma från nån liten stad i Argentina, då skulle det vara större skillnader. Men jag kommer från Buenos Aires som är en stor stad; jag är rätt så van och se folk från olika kulturer. Jag kunde till exempel italienska, inte bara för att jag jobbade på en italiensk restaurang. Jag kunde italienska på grund av att jag hade tre kompisar under skolan och gymnasiet, och deras föräldrar var italienare …

Suheyla har lidit av att vara den enda mörka i en skola med bara helsvenskar, men ser det samtidigt som positivt att hon kan använda sig av sina kunskaper i språk och växla mellan olika tillhörigheter. Hon beskriver tiden i den svenskdominerade skolan som negativ, men tar sedan upp fördelen av att kunna vara delaktig i flera grupper. Samtidigt som många kan uppleva en rotlöshet av att inte känna sig riktigt delaktiga i någon grupp kan de alltså liksom Suheyla uppleva en positiv känsla av delaktighet i många grupper:

> Det var tyst och … jobbigt … Det var inte olika språk, som man kunde höra i Tensta gymnasium. Det var bara svenska… Jag var den enda mörka tjejen i hela lågstadiet och mellanstadiet, så kom jag tillbaka till en ganska svensk omgivning igen. Man kände sig … det var annorlunda.
>
> […] Jag använder det (språkkunskaper), när jag […] försöker tjuvlyssna på folk i tunnelbanan. Jag tycker det är ganska kul. T.ex. killar som sitter och pratar persiska, och man säger "jaha, hej då på persiska",…och dom bara …ahhh (förskräckt utrop), när man förstår. Men mest är det att man använder den mångkulturella erfarenheten. När jag träffar svenskar, då ser dom mig som svensk, och om jag träffar invandrare på jobbet, då ser dom mig inte som svensk. Det kan vara skönt att vara accepterad, även om det kan vara jobbigt att höra skit om dom andra i gruppen.

Andra vill inte alls definiera sig etniskt. Ilona, som tidigare citerats, uttrycker sig med hetta om sin identitet och definierar sig som: ”Människa för helvete!” Hon tar upp frågan om att vara kosmopolit, eller som hon uttrycker det att vara ”världsmedborgare”:

> Hur och när språket, det mångkulturella. Jag kan typ springa på universitet och prata olika språk med professorerna. Jag skriver många språk hela tiden. Jag skriver brev på italienska pratar franska med mina kompisar. Jag skulle nog säga att jag är världsmedborgare helt klart.

Nahir protesterar och menar att ordet ”världsmedborgare” är lite av en kliché. Diskussionen kommer in på att utveckla en kosmopolitisk identitet är mer komplicerat än att kunna språk och konsumera kultur. Man måste leva länge i ett andra länder eller exponeras på ett djupare plan av många kulturer för att kunna kalla sig för världsmedborgare. Men även om man lever utomlands länge, som Ilona gjorde, då hon bodde många år i ett annat land i Europa, och anpassade sig så fullständigt att hon uppfattades som infödd av omgivningen, längtade hon hem till Sverige och sin egen miljö. Fullständigt kan man kanske aldrig klippa av rötterna med den grupp och den omgivning man formats av. Det kosmopolitiska är snarare en fråga om perspektiv, att förhålla sig till det som annorlunda. Detta behöver inte vara fråga om främmande länder utan kan gälla annorlunda miljöer i den egna närheten.

> Leyla: Det är annorlunda än andra städer i Sverige också. De gör saker lite annorlunda i och med att de bor i städer, där det finns människor från olika nationer. Kusinen som bor i Amsterdam, där är det massor med andra folk och det blir utbyte och man ser på saker och ting på lite olika sätt, liksom hon har ju kompisar som är från andra nationer också då är hon berikat på det sättet så ändå så har man ju saker att lära sig av varandra.
>
> Nahir: Nej, absolut när det gäller sånt behöver man inte gå så långt. Det räcker om man går till en annan stad i Sverige så får man nya perspektiv.
>
> Leyla: Det var precis så jag menar.

Socialantropologen Ulf Hannerz beskriver de personer som kosmopoliter som är skickliga och samtidigt är beredda att gå in i andras kulturer genom att lyssna, att observera, att använda sin intuition och att reflektera. Det är personer som har kulturell kompetens, en utvecklad skicklighet att smidigt omvandla system av betydelser. Att vara kosmopolit är enligt Hannerz inte bara en kompetens utan också en livsinställning, en *vilja* att öppna sig mot den andre. Det innebär en intellektuell och estetisk öppenhet inför annorlunda kulturella erfarenheter, ett sökande efter kontraster snarare än enhetlighet.[17] Nahir blir medveten om just detta drag hos sig själv, när han inser att

[17] Hannerz, 1998, s. 103.

hans helsvenska skolkamrat har betydligt svårare att anpassa sig än han själv, när de är ute och reser. Han ser det dock snarare som ett uttryck för assyrisk/syriansk kultur än som en personlig erfarenhet, eftersom assyrierna/syrianerna länge levt som en minoritet och är vana vid att anpassa sig till andra kulturer.

> Jag med min kultur har lättare att smälta in i andra kulturer än kanske vad en svensk har. En svensk, som har bott i Sverige och som har tusen år gamla förfäder, som är lite så här homogen … det märkte jag i Afrika… För där var jag tillsammans med en svensk tjej från min skola. I Afrika var det helt annorlunda än i Sverige… där var det många kulturer, själva sättet att se på människan var helt enkelt annorlunda. De hade väldigt olika värderingar. Hon hade väldigt stora problem, ja, hon förstod sig inte på professorerna, och jag tror inte hon trivdes så mycket som jag tror att jag kanske gjorde. Jag tror att det är för att jag har min bakgrund, ja, att jag kommer från en annan kultur. Ja, jag känner igen det här.

Detta att exponeras för många kulturer och samtidigt vara tvungen att reflektera över den egna identiteten leder, som flera ungdomar påpekar, till att man lättare kan se människor som personer istället för som representanter för en nationell eller etnisk grupp. Man uppfattar också identiteten som mångdimensionell, där olika faktorer påverkar identitetsbildningen.

Felipe gör en politisk, ekonomisk tolkning av fenomenet identitet i ett europeiskt perspektiv. För honom bygger den europeiska identiteten på ekonomiska intressen:

> Carl Bildt har skrivit att han är smålänning, svensk och europé. Man börjar söka en ny identitet, men på samma sätt som den nationella identiteten bygger på territoriella aspekter och bygger den europeiska identiteten på ekonomiska intressen.

Att känna sig som en kameleont

Ett annat tema som diskussionen kommer in på, förutom rotlöshet, är känslan av att vara som en kameleont, som ständigt förändrar sig för att passa in i omgivningen. Ordet kameleont kan uppfattas som något negativt, som en beteckning på person som inte har någon bestämd personlighet, som inte är äkta, och de flesta av ungdomarna använder inte heller just det ordet. Fenomenet, däremot, att vara van vid att växla kultur, att mer eller mindre behärska ständiga kulturbyten, på samma sätt som en kameleont byter färg i en ny omgivning, är en fråga som många ungdomar tar upp i olika sammanhang under diskussionerna.

> Mats: Man känner sig som en kameleont precis när man byter kultur. Jag har varit i Frankrike precis och bott där åtta år tidigare, så jag vet hur man beter

> sig där. Då först, när jag umgås med fransmän, känner jag mig som dom, men sedan när jag träffar svenskar så blir det meddetsamma den svenska kulturen som tar över. Man byter från det ena till det andra.

De flesta av de ungdomarna som deltog i diskussionerna har vuxit upp i miljöer, där de blivit vana vid att gå ut och in i olika kulturer, och lärt sig att smälta in och känna sig mer eller mindre delaktiga. Ofta är de så vana vid dagliga växlingar mellan olika kulturella system, att de inte ens tänker på det. Detta är till hjälp i en globaliserad tillvaro.

Samuel berättar om en svensk vän, som tillbringat en stor del av sitt liv i Franktrike:

> När jag såg honom i Frankrike i sin ursprungsmiljö såg man att han transformeras, att han var fransman även om han var svensk. Att man kan slå om kan vara någonting positivt, speciellt nu när det blir mer globaliserat. Att man kan anpassa sig till olika kulturer, nya miljöer.

De som blir förtrogna med många olika kulturella koder kan känna sig hemma i många sammanhang, även om de inte tillfullo behärskar de koder som gäller. De tränas i att på ett naturligt sätt agera i många olika kontexter och att snabbt byta från ett förhållningssätt till ett annat. Detta att många tvingas att interagera med människor vars värderingar kan skilja avsevärt medverkar till att utveckla ett öppet förhållningssätt. Som Lundin och Karlsson skriver i sitt kapitel om identitetens kännetecken i den här antologin spelar värden en viktig roll i identitetsskapandet. Det öppna förhållningssättet blir ett värde i sig och många nämner att de dras till personer med liknande sätt att vara. De identifierar sig med människor som tänker som på samma sätt, och med dem som har samma typ av värderingar som de själva har.

Ungdomarna har mer eller mindre kunskap om och är förtrogna med de olika sociala, kulturella och språkliga koder som används i de etniska kontexter de ingår i. Det gäller familjesammanhanget och de andra miljöer de konfronteras med. Genom att de ofta ingår i två eller flera kulturer, att de kan se saker ur olika perspektiv, vilket de upplever som positivt. Laura beskriver det som att ha jokern i kortleken:

> Jag har lätt för att anpassa mig till olika kulturer, och jag ser bara fördelar, eftersom jag kan se saker från olika vinklar. Jag har en joker i handen. Jag kan smidigt gå in både i det spanska och det svenska samhället.

Detta att de måste anpassa sig till flera kulturella system påverkar deras identitet. Det leder till att många av dem inte kan välja en svensk eller någon annan nationell identitet. Snarare använder de olika strategier för att sammanfoga de olika kulturerna i en identitet, som inte är knuten till ett enda territorium. Carlos uttrycker sig på följande sätt:

> Jag känner mig varken som svensk eller chilensk, jag kan båda mallarna, jag vet hur man ska jag uppföra sig. Det är en blandning av allt. Att använda dom olika koderna beror på vem jag träffar.

Språkkunskaperna i kombination med den nya informations- och kommunikationstekniken ökar möjligheterna att se samma fenomen från olika perspektiv. Genom sina språkkunskaper kan de följa samma politiska händelser utifrån helt olika utgångspunkter. De flesta har tillgång till utländska TV-kanaler i sina hem, och även om de inte själva följer dem på samma sätt som sina föräldrar ser de flesta tillräckligt mycket på utländsk TV för att bli medvetna om skillnaderna. Att på ett betydligt mer direkt sätt än många helsvenska ungdomar kunna följa den politiska utvecklingen i olika delar av världen kan göras från föräldrarnas vardagsrum utan att de behöver åka dit. Det hjälper dem att utveckla en förmåga att samtidigt analysera en fråga ur skilda perspektiv genom att applicera olika filter. Situationen i Mellanöstern tas upp av flera av ungdomarna. Samuel säger:

> Om man ser vad som händer mellan Palestina och Israel utifrån svensk nyhetsförmedling, försöker de inte förstå situationen, utan de använder det svenska synsättet och applicerar det på konflikten i en annorlunda kultur. Jag som har fötter på båda ställena kan lättare se vad som händer. Var och en filtrerar information utifrån egna erfarenheter. Det kan vara en styrka om man har förmågan att sätta sig in i andras situation och kunna förstå, så kan man applicera olika filter.

Ett tema som återkommer i diskussionerna är att de som är vana vid att hantera kulturell olikhet ofta förhåller sig öppna mot sin omvärld. Denna öppenhet förstärks om de har högre utbildning, och om de vuxit upp i en storstad. Genom den globaliserade, mångkulturella miljön tränas de i att se varandra som människor och inte bara som personer tillhörande en viss kultur. Ett öppet förhållningssätt gör att man accepterar att kulturen kan vara annorlunda på olika platser utan att man lägger en värdering i detta:

> Jag åkte till Vitryssland för tre veckor sen. Jag var så här flexibel och anpassa mig till hur det är. Det var väldigt annorlunda, det var verkligen EN ANNAN VÄRLD helt enkelt. För mig var det absolut inga problem att stå på flygplatsen och vänta många timmar, det var man van vid, man blir visiterad och dom frågar dumma frågor och läser passet upp och ner. Jag bryr mig inte - sånt är man van vid - eller liksom jag bryr mig inte heller att det är kallt i husen. Men min svenska kompis som var med mig sa: Kan dom inte hålla tiden?! … Hon är van … du vet, ”vi svenskar ska bestämma vad som rätt och fel. Enligt våra värderingar är det fel att dricka på seminarier”. Vi tog den diskussionen hemma. Jag sa: ”För min del, om vi ska vi få respekt där och folk ska lyssna på oss, och vi ska smälta in, så kan vi inte hålla på så.”

Ungdomarna utvecklar skilda identiteter genom att välja vad de vill internalisera som sina egna värderingar inom de olika etniska kontexter de rör sig mellan. En del har en tydlig homogen identitet och integrerar inte nya kulturella aspekter på ett sätt så att detta förändrar ursprungsidentiteten. Andra låter sig påverkas och förändras på ett mer djupgående sätt. Inom ramen för den mångkulturella miljö ungdomar lever inom har de möjlighet att plocka de delar, som de bedömer som viktiga och positiva för dem själva, och som de tycker överensstämmer med deras identitet.

Diskussion

I det här kapitlet har vi tagit upp två aspekter av identitetsbildningen i en globaliserad kontext, nämligen ”rotlöshet” och ”kodväxling” och hur identiteten utvecklas bland ungdomar med erfarenhet och ursprung från flera länder. Många tar upp perioder då de upplevt identitetskriser, men kommit över dem. De kommer fram till en identitet, som visserligen utvecklas i konstrast till andra och i samspel med omgivningen, men som i allmänhet inte utesluter andra utan snarare leder till förståelse av andra. En flicka uttryckte det som att man måste veta vem man själv är för att kunna förstå andra. Identitetskriser är inte speciellt just för ungdomar med tillhörighet i flera länder, även om de kan vara svårare. Det är en del av uppväxten. För dessa ungdomar tillkommer dock att de måste hantera olika kulturella system och reflektera över sin egen plats i dessa system.

Många beskriver perioder, då de tänkt mycket över vilka de är. Att flytta till eller att resa i ett annat land, om det inte är tillfälligt som turist, leder till oftast till tankar om den egna identiteten. Resorna har påverkat identitetsarbetet, antingen så att resorna lett till konflikt, där de inser att de inte kan, vill och ofta inte heller tillåts identifiera sig helt med människorna i landet, eller att de medvetet har rest till länder som de själva eller föräldrarna kommer ifrån för att få klart för sig vem de är. En del beskriver konflikter med familjen, som ofta rör värderingar och levnadssätt. För att bli delaktig och accepteras krävs kunskap – kunskap om språk, om koder och om beteende. Man lär sig mer eller mindre att kodväxla för att kunna delta i de olika grupper man ingår i. Så småningom kommer man till insikt om den egna identiteten. Många beskriver det som om detta är något man är klar med. Man kommer fram till vem man är, som t.ex. Feben, som säger att hon vare sig är riktigt svensk eller eritreansk och att hon accepterar det. Detta innebär i allmänhet också ett beslut att vilja vara en viss person och stå för det. Det kan också innebära en insikt att man aldrig kan lära sig eller är beredd att helt vara alla de nationaliteter man har erfarenhet av.

När man kommer fram till detta beslut kan negativa känslor av rotlöshet omvandlas till en mer positiv kosmopolitisk känsla. Denna typ av identitet kan vara mer eller mindre stark beroende på den egna erfarenheten av att

ingå i flera kulturella system. Den kan kombineras med andra typer av mångkulturella identiteter som diasporaidentitet, transkulturell identitet och etnisk identitet. Den kan också vara situationell och kontextuell, dvs. variera beroende på situationen och sammanhanget. Den är emellertid typisk för mångkulturella, globala städer.

Svensk migrationsforskning har behandlat invandrares identitet i en rad studier. Inte minst Langes och Westins standardverk *Etnisk diskriminering och social identitet* ger en bred översikt över identitetsbegreppet, som det angripits i sociologisk, socialpsykologisk och psykologisk teori.[18] Ålund har bl.a. beskrivit invandrarungdomars hybrida och flytande identiteter.[19] Detta är ett tema som också tagits upp av Haglund i en avhandling om ungdomar i multietniska förorter i Sverige.[20] Ahmadi har i en artikel diskuterat invandrares identitet ur ett postmodernistiskt perspektiv, och han har också gett ut en antologi, som speglar ungdomars kultur och identitet i flera artiklar.[21] Dessa studier har dock i liten utsträckning analyserat hur globaliseringen påverkar identiteten.

På senare år har postkolonial forskning tagit upp hur identitet skapas genom att man konstrasterar sig mot ”den andre” och hur den andre därmed nedvärderas och segregeras. Därmed knyts frågan om identitet till kolonialismens fortlevande i diskurser om ”den andre” och rasismen.[22] Dessa senare studier handlar i stor utsträckning om konstruktionen av västerländsk identitet, nationell identitet eller vad Castells kallar ”legitimerande identitet”.[23]

I den här kapitlet beskriver vi identitet ur ett annat perspektiv med utgångspunkt från de diskussioner ungdomar deltagit i, som vi analyserat. De identiteter de talar om kan snarare beskrivas som motstånds- och projektidentiteter, dvs. identiteter som motsätter sig den legitimerande identiteten och omvandlar samhället.[24] I synnerhet kosmopolitiska identiteter kan ses som samhällsomvandlande, dvs. projektidentiteter, såtillvida att nationalstaten, åminstone i dess nuvarande form ifrågasätts.

Mycket av det ungdomarna talar om i det här kapitlet är typiskt för sådant som tidigare beskrivits inom svensk invandringsforskning. Man kan fråga sig på vilket sätt ungdomar som lever i en multikulturell miljö idag skiljer sig från ungdomar som migrerat under tidigare perioder. Vi tror att det är fråga om en grundläggande skillnad i identifikation, som inte bara påverkar ungdomar som har sitt ursprung i andra länder än Sverige, men som är mer uttalat bland dessa ungdomar. Det rör sig om en förskjutning av perspektiv, där man inte längre definierar sig nationellt utifrån ett ”antingen-eller”, utan

[18] Lange & Westin, 1981.
[19] Ålund, 2000.
[20] Haglund, 2005.
[21] Ahmadi, 2000 och Ahmadi, 2003.
[22] För svenska studier, se Jonsson, 2005 och Molina & de los Reyes, 2002.
[23] Castells, 2000, s. 21-23.
[24] Ibid.

att det är fråga om ett ”både-och”. Ulrich Beck diskuterar i sin bok *Den kosmopolitiska blicken* identiteten i dagens samhälle. Han tar upp svårigheten att definiera sig utifrån gamla mallar som kräver en avgränsning av det egna mot det annorlunda, vilket tidigare var en förutsättning för identiteten, politiken och samhället och demokratin. Detta kan kallas för en exkluderande identitet, som bygger på ett fast rum mentalt sett och som utgör grunden för självinsikt och social integration. Vad han efterlyser är en omdefinition av det lokala och det nationella, där människor inte åtskiljs och organiseras i motsats till varandra för att kunna agera politiskt. Istället måste man acceptera att lokala, etniska, religiösa och kosmopolitiska kulturer och traditioner går i varandra, relaterar sig till varandra och blandas. Som han skriver är ”kosmopolitism utan provinsialism tom, och provinsialism utan kosmopolitism är blind”.[25] Detta illustrerar i hög grad mycket av det ungdomar pratat om i de diskussioner vi tagit del av.

Glick Schiller och Fouron skriver om invandrare i USA, att man tidigare såg dem som rotlösa personer, som skurit av banden med sina ursprungsländer för att rota sig i det nya landet. Istället blir det numera allt vanligare att vara ”transmigrant”, dvs. känna tillhörighet och agera i två eller flera länder. Glick Schiller och Fouron introducerar också en ny term: långdistansnationalism. Det innebär att man inte bara verkar i två länder utan att man också strävar efter att förändra och förbättra situationen i sitt gamla hemland. Som exempel tar de Fourons hemland, Haiti, som Fouron älskar och hans arbete för att återupprätta haitiernas ära, respekt och rättvisa bland världens folk.[26] I den här kapitlet skriver vi om en ny typ av rotlöshet eller - i dess positiva bemärkelse - en typ av kosmopolitism, som inte i första hand beror på att man klippt av rötterna med sitt hemland, utan snarare att man inte identifierar sig med någon särskild nationalstat.

Kosmopolitism har av globaliseringskritiker beskrivits som elitens kännetecken. Det ses utifrån detta perspektiv som ytterligare en variant av västerländsk imperialism eftersom världens eliter domineras av företrädare för västerlandet. Som framgått av det här kapitlet, är det en helt annan typ av kosmopolitism, som tas upp.

Idag står vi inför en situation där många ungdomar omöjligen kan känna tillhörighet till det ”svenska samhället” i termer av nation. Inte ens det vidare begreppet civilisation utgör en självklar tillhörighet. Många rör sig mellan civilisationer och skapar en inte bara transnationell identitet, utan ”transcivilisationell” identitet. De agerar som kameleonter, för att använda en av intervjupersonernas ord.

Detta, att kunna växla mellan olika kulturella system, är nödvändigt i det globala samhället, där människor av olika kulturellt ursprung måste interagera. Som en reaktion mot detta uppkommer politiska och religiösa rörelser

[25] Beck, 2004, s. 22.
[26] Glick Schiller & Fouron, 2001.

som ställer krav på att uppehålla autentiska kulturer och autentiska identiteter. Detta baserar sig på idén om en värld uppdelad i suveräna nationer eller civilisationer, var och en behållare för homogena, autentiska kulturer. Som vi ser det kan den svenska integrationspolitiken svårligen genomföras i praktiken, eftersom den baseras på idén att invandrare ska anpassas till en verklighet som definieras utifrån idén om den suveräna, exklusiva nationalstaten. Det är en verklighet som inte längre finns. De flesta av de ungdomar vars diskussioner vi har beskrivit i det här kapitlet identifierar sig inom ramen för ett komplicerat nätverk av relationer som sträcker sig mellan globala städer som Stockholm och Buenos Aires, Paris och Hongkong, och utgörs av globala diasporor och transnationella relationer mellan flera ”hemland”. De växlar mellan olika språk, kodsystem och identiteter beroende på den situation de befinner sig inom, och även om de har en relativt homogen och territoriellt förankrad identitet är det långt ifrån självklart att Sverige är deras första förankringspunkt. Detta gäller i högre grad dem som är välutbildade och har yrken som kräver internationella kontakter, men också andra som har transnationella kontakter.

Debatten om invandrare domineras av idén om att invandrarskap är lika med utanförskap och den självklara referenspunkten är Sverige. De diskussioner vi följt tyder på att de flesta av dessa ungdomar - även om de kan känna en rotlöshet i den negativa bemärkelsen - innehar ett symboliskt kapital, som de kan använda i sitt dagliga liv. De har utvecklat olika typer av mångkulturella identiteter som är synkretistiska, hybrida eller kosmopolitiska i den bemärkelse som Hannerz och Ålund beskriver dem.[27] Det är identiteter som de antingen har utvecklat tack vare att de har vuxit upp med många olika kulturella tillhörigheter från början (föräldrar som kommer från olika länder), dvs. mer heterogena miljöer eller att de har växt upp i mer homogena miljöer (föräldrar som kommer från samma land), men som någon gång under uppväxten har haft kontakt med andra sätt att tänka och vara. De ungdomar som ingår i trasnationella nätverk är influerade av sina trasnationella kontakter både genom sina resor, släktskap, arbeten och den kommunikation de har via IKT, och de etablerar relationer på kort tid över långa avstånd, vilket är ett uttryck för vad vi kallar *globalschaft*. De är utrustade med vissa färdigheter, språkkunskaper, kulturkompetens och ofta en öppenhet mot och nyfikenhet inför kulturell variation. Kort sagt är det egenskaper som är till nytta i ett globaliserat sammanhang.

Många av dessa ungdomar har i likhet med de marockanska ungdomar i Spanien som Borgström beskriver i sitt kapitel i den här antologin varit tvungna att hitta ett sätt att förhålla sig till omgivningen. Merparten av ungdomarna som vi diskuterat med har en stark identitet, vilket sammanhänger med att de varit framgångsrika yrkes- och utbildningsmässigt, men också att de reflekterat över sin identitet och tagit beslut om hur de ska förhålla sig till

[27] Hannerz, 1998, s. 103; Ålund, 2000.

den mångkulturella kontext de befinner sig i. En del ingår i etablerade invandrargrupper där de tidiga invandrarna har tillkämpat sig acceptans i samhället. De döljer inte sin identitet och använder aktivt sin mångkulturella kompetens för att placera sig socialt. Det ger dem möjlighet att förverkliga sig och uppträda på ett sätt som de själva väljer, även om det kan kännas svårt då den egna identiteten ifrågasätts.

Ju mer ungdomarna lär sig att behärska olika kulturella koder kan de smidigt gå ut och in i skilda kulturella kontext. Även om deras namn och utseende kan verka begränsande har de större möjligheter att själva påverka den plats i samhället de vill inta. För de marockanska ungdomar, som beskrivs i Borgströms kapitel i den här antologin innebär stigmatiseringen att de placeras i position som de har svårt att ta sig ur. För dem blir en strategi att i vissa sammanhang dölja sin identitet medan man vid andra tillfällen visar den.

Ungdomarna som vi beskrivit i det här kapitlet måste ges möjlighet att erkänna och bekräfta alla aspekter av sin identitet. Det är många faktorer som ska samverka för att ungdomar ska vara delaktiga i samhället på såväl lokal, nationell som global nivå, och det är viktigt att att den mångkulturella tillhörigheten erkänns och understöds som en resurs, som kan utvecklas och inte en brist som måste åtgärdas.